

»Ostanimo doma«: kaj se je med pandemijo dogajalo med štirimi stenami?

ANJA BRUNEC

UVOD

V času pandemije smo se kot družba srečevali z različnimi ukrepi, ki jih je vlada sprejemala za zajezitev širjenja bolezni covid-19. Sprva se jih je veliko zdelo precej oddaljenih od intimne sfere posameznikov, saj so bili usmerjeni na javne prostore in ustanove ter storitve javnega značaja: od zaustavitve letalskega prometa do prepovedi zbiranja na krajih, kjer se običajno nahaja več ljudi. Ta občutek oddaljenosti je bil precej kratkotrajen, saj so ukrepi kaj kmalu posegli v najbolj osebno sfero posameznikov – v njihov dom. Zaradi mnoštva ukrepov, kot so bili omejevanje gibanja ljudi na regije in občine, policijska ura, zaprtje javnih ustanov ter omejevanje druženja z ljudmi zunaj gospodinjstva, je eno izmed najbolj pogostih vladnih priporočil v času pandemije bilo zadrževanje doma. Kot je pokazala analiza rezultatov raziskave *Sonar-Global*, je priporočilo »ostanimo doma« in tako »ostanimo zdravi«

dodobra pretreslo vsakdan posameznikov, vključenih v raziskavo, kar bom predstavila v nadaljevanju.

Pod sloganom »ostanimo doma« je potekala velika kampanja, ki je spodbujala prebivalce, da ostajajo doma in tako s skupnimi moči prispevajo k premagovanju virusa. Tako početje so poleg uradne vladne komunikacije po socialnih omrežjih spodbujali tudi zvezdniki in druge javne osebnosti na lokalni ter globalni ravni, ki naj bi z različnimi prispevki, predvsem v obliki videoposnetkov, motivirale širšo publiko, naj ostaja doma in tako poskrbi, da se bo življenje čimprej normaliziralo. Z upoštevanjem tega priporočila naj bi zmanjšali stike med osebami, ki so okužene s SARS-CoV-2, in tistimi, ki niso, ter tako omejili število novih okužb. Če vzamemo ta slogan pod drobnogled, vidimo, da je v glavnem deloval po načelu prelaganja odgovornosti na prebivalce: dopovedoval jim je namreč, da so s svojimi dejanji odgovorni za potek pandemije in da naj z upoštevanjem priporočila o »ostajanju doma« kot odgovorni prebivalci zaustavijo ali vsaj upočasnijo širjenje novega koronavirusa. To priporočilo, kot tudi preostali ukrepi, sprejeti v času pandemije, je precej spremenilo življenja in pomembno vplivalo na vsakodnevne navade posameznikov. V tem času se je, še posebej zaradi zaprtja gostinskih obratov, marsikdo naučil skuhati kavo v džezvi na domačem štedilniku, pripraviti kosilo ali speči kruh.

V poglavju želim pokazati na raznolike težave pri upoštevanju priporočila »ostanimo doma«, kot so jih izrazili sogovorniki in sogovornice z območja Ljubljane in Pomurja, ki so sodelovale v raziskavi *Sonar-Global*. V analizi podatkov o tem, kako je omenjeno priporočilo vplivalo na sogovornike in sogovornice, sem uporabila odgovore na naslednja vprašanja, najpogosteje s področij gospodinjstva (Ali je dom v vaši lasti? Ali pri vas doma poleg vas živi še kdo?), zaposlitve (Ali po navadi delate? Se je delovni prostor spremenil zaradi pandemije?) in širše področja ranljivosti s podpoglavji: indikatorji ranljivosti (Ali imate otroke oziroma skrbite še za koga drugega?), zaupanje in avtonomija (Poznate katerega od ukrepov, ki so bili sprejeti zaradi epidemije v Sloveniji? Kako so ukrepi vplivali na vaše vsakdanje življenje? Se vam zdijo primerni? Zakaj (ne)?), socialni stiki (Kakšen vpliv imajo po vašem mnenju socialni stiki na zdravje ljudi? Ali vaša družina, prijatelji oziroma vaša socialna mreža na neki način podpirajo vaše zdravje?). Odgovori na omenjena vprašanja in druga podvprašanja so bili kodirani s kodo Ostanimo doma in pripadajočimi podkodami: Brezdomnost – stanovanjska stiska, Družinski odnosi med epidemijo, Neprimerne bivalne razmere, Pomanjkanje socialnih stikov, Skrbstveno delo, Šola – študij na daljavo in še nekaterimi drugimi podkodami, ki so pokrivala to področje. V poglavju je predstavljenih le 30 najbolj povednih

citatov, ki jih je prispevalo 26 sogovornikov in sogovornic iz obeh raziskovanih okolij. Spoprijemanje z izzivi »nove realnosti« je potekalo na več nivojih, kar želim prikazati v nadaljevanju tega poglavja. Na osnovi etnografskega materiala lahko izpostavim pet ključnih tem, ki so jih sogovorniki in sogovornice najbolj pogosto izpostavljali: stari ali novi stanovanjski problemi; neurejene družinske razmere; vplivi socialnega distanciranja; sprememba delovnih razmer; in druge obremenitve, kot je povečano skrbstveno delo med pandemijo.

IZKUŠNJE SPOPRIJEMANJA S KRIZO

Kot kažejo predhodne raziskave (Napier 2020: 1), se v kriznih obdobjih, kot je bilo obdobje pandemije covid-19, poleg ranljivosti razkrijejo tudi razne oblike odpornosti, pri čemer odpornost dojemamo kot sposobnost učinkovitega prilagajanja družbe oziroma posameznikov na krizo in spoprijemanja z njo (Improving Pandemic Response 2021: 17). V obdobju pandemije je bilo spoprijemanje s krizo pri vsakem posamezniku drugačno, odvisno od njegovih biološko-fizioloških, pa tudi socialno-ekonomskih zmožnosti, po drugi strani pa tudi samoiniciativnosti in iznajdljivosti.

Precej sogovornikov in sogovornic iz raziskave *Sonar-Global* je izpostavilo različne pozitivne vidike priporočila »ostanimo doma« in drugih uveljavljenih ukrepov, saj jim je upočasnitev oziroma ustavitve javnega življenja dala možnost, da udeležijo nekatere prej neizvedljive zamisli. Tako v skoraj 30 citatih sogovornice in sogovorniki izpostavljajo določene pozitivne izkušnje v času, ko so »ostali doma«, pri čemer opisujejo, da so lahko v tem obdobju naklonili več časa samim sebi, iskanju notranjega miru, starim ali novim hobijem oziroma stvarjem, za katere si prej zaradi zgoščenega urnika niso vzeli časa, kot je peka kruha, vrtnarjenje, urejanje okolice in podobno. Med pozitivnimi vidiki je bilo večkrat omenjeno tudi to, da je »ostajanje doma« omogočilo boljšo skrb za prehrano, več časa, posvečenega telesnemu gibanju, spancu, in več časa, preživetega z bližnjimi, kar lahko ponazorimo s spodnjimi navedbami sogovornikov:

Spremenila sem jih [navade] na boljše, se mi zdi, ker sem se začela ukvarjati bolj sama s sabo, po dolgem času sem imela veliko časa zase, kar je zaradi vseh obveznosti in vsega, kar počnem, sem vedno na več koncih, in se mi zdi, da sem se naučila živeti v takem [na] način, da si vsak dan vzamem čas zase, ne samo za jogo, ki sem jo ravnokar vključila v svojo rutino, s sprehodi, ampak od covida veliko več telovadim. Zdi se

mi, da sem začela paziti tudi na to, kaj jem. [...] Me je babica naučila delati vse na vrtu, tako da zdaj znam vse posaditi sama. Tako se je to obdobje zdelo, kar se mene tiče, zelo dobro. (MS-AK-R77)

Ja, bolj redno sem začela trenirat, bolj sem se v to ... to je ratala moj način življenja in je ratala stvar, ki sem ugotovila, da me zelo veseli, ker sem dosti dolgo vztrajala, da sem pač prišla do točke, tak da ja, dalo mi je to. Pa pač to neko self-love in self-awareness in self-care – to se mi zdi, da smo imeli veliko časa delati na sebi in da sem izkusila dobre in slabe stvari, ampak tudi iz slabih potegnila samo dobro za naprej. (LJ-LK-R03)

Na primer doma okrog hiše jaz nisem imel nikoli časa, ker sem imel vedno natempiran [urnik], in ko sem prišel domov, se mi več ni dalo nič početi, ker smo se mi [z družino] družili. Zdaj pa imam ta čas dopoldan, da rihnam okrog hiše; celo hišo smo prenovili, zunaj, pač takšne stvari ... zdaj ko nimam več toliko dela, imam pa več časa doma pri meni. (MS-AK-R25)¹

S pozitivno konotacijo so bile torej opisovane predvsem izkušnje, ki so se dotikale preživljanja prostega časa, pridobivanja novih navad in vzpostavljanja kakovostnejših odnosov z družinskimi člani ali drugimi bližnjimi osebami.

Vse izkušnje ostajanja doma v času pandemije pa niso bile tako pozitivne. Nova realnost, ki jo je prineslo zadrževanje doma, je vzpodbudila nekatere občutke in izkušnje, ki so precej negativno vplivali na psihofizično stanje posameznikov, saj so se znašli v novih okoliščinah, v povsem novem svetu, na katerega pogosto niso bili pripravljeni. Predvidevanje, da je priporočilo »ostanimo doma« vplivalo na psihološko stanje posameznikov, so potrdili izsledki naše raziskave, saj smo se med raziskovanjem nemalokrat srečali s sogovornicami in sogovorniki, ki so doživljali stres, občutke tesnobe in strah pred nekim novim, neznanim obdobjem, s katerim so bili soočeni.

Ena od sogovornic je z izrazom *covid sindrom* opisala specifično psihofizično stanje, ki so ga povzročile pandemija in spremembe, ki jih je ta zanjo prinesla. Ta izraz ne ustreza standardnim psihiatričnim kategorijam in ga lahko razumemo kot preplet psiholoških, fizioloških, družbeno-političnih razsežnosti, ki so se pojavile v času pandemije covid-19. Med drugim je *covid sindrom* vplival tudi na njeno vse večjo izoliranost: »*Ker nisem imela veliko življenjske energije, no ... Mislim, manj sem se seveda gibala, [...] ker si že, se počutiš duševno bolan, se še bolj umikaš od ljudi in potem si celo še bolj izoliran in se samo tako brani,*

---

1 »Na primer doma okoule kuče, je san nikdar nej mel časa, ka san skouz mel tempejrano pa da san domou prišo, te se mi več nej nikaj dalou, ka smo se mi družile. Zaj pa man te čas dopoldan, ka vse okoule kuče san zrikto, cejlo kučo smo prenovile, vne, pač takše stvari ... zaj ka neman več telko posla, man več časa doma pri meni.« (MS-AK-R25)

no ... Povzročča zaprt krog.« (LJ-AK-R01) S prisolno izolacijo med pandemijo so vzniknile nekatere težave, ki prej morda niso bile tako izrazite ali se jih posamezniki niti niso zavedali, kot nakazujejo besede druge sogovornice:

Zdaj je pa človek toliko več doma in sam s sabo in toliko več razmišlja o vsem in sedaj mogoče opazi več stvari, ki jih prej niti ne bi. Zdaj imaš več časa samega sebe opazovati in ugotoviš, da je mogoče neka stvar malo večji problem, kot je sprva zgedalo. (LJ-JG-R03)

Toda če si zastavimo zelo preprosto vprašanje, zakaj ostajanje doma ni bilo dobro za vse, je odgovorov seveda nešteto. Večinoma pa razlog za slabe izkušnje izhaja iz predpostavke, da je »en model sprejemanja s pandemijo dober za vse«, kar prikažem v nadaljevanju besedila.

»EN MODEL ZA VSE«

Za kakovosten odmik od sveta v domačem naslanjaču je bilo treba imeti izpolnjenih kar nekaj pogojev. Če dobro opazujemo reklamni spot ponudnika komunikacijskih storitev A1 (2020) za promoviranje »ostajanja doma«, bomo videli prostorno hišo z nasmejanimi, ljubečimi družinskimi člani v udobni in prostorni dnevni sobi ter s posebnim prostorom za delo od doma ali izvajanje šole na daljavo. Za družino, ki živi v takšnih razmerah, lahko sklepamo, da zadrževanje doma morda ni bilo tako težavno. Kot v vseh kriznih obdobjih pa tudi v obdobju pandemije obstajajo osebe – in v naši raziskavi so bile v večini – ki nikakor niso imele izpolnjenih vseh tovrstnih pogojev, ko so »ostajale doma«. Veliko sogovornikov in sogovornic se je srečevalo z mnogoterimi težavami. Številni so se naenkrat znašli med štirimi stenami doma, ki ni izpolnjeval osnovnih bivalnih pogojev in v katerem so bili medčloveški odnosi daleč od skladnih. Za osebe, ki so živele same, je »ostajanje doma« onemogočilo dotedanje druženje z ljudmi zunaj gospodinjstva in tako povzročilo nove ali poglobljene občutke osamljenosti, zavrženosti, brezvrednosti. Za mnoge, ki so se šolali in delali od doma, dom ni ponujal dovolj kakovostne tehnologije, da bi nemoteno nadaljevali izobraževanje in poklicno pot.

Kot zelo nazorno prikazujejo primeri iz naše raziskave, odločevalci pri ukrepih in priporočilih za zaježitev širjenja novega koronavirusa niso upoštevali realne družbene situacije. Zdi se, da so bili prvenstveno namenjeni specifični populaciji oziroma dobro stoječi

tradicionalni jedrni družini, ki v našem prostoru še vedno velja za arhetip, brez ozira na obstoječe heterogenosti oblik in načinov družinskega življenja (Rener idr. 2006). Družba v slovenskem prostoru pa zdaleč ni tako homogena, kot so si predstavljali odločevalci. Nekateri deli prebivalstva imajo manj možnosti oziroma so bolj marginalizirani kot drugi, in sicer zaradi različnih dejavnikov: družbeno-kulturnih, spolnih, verskih, socialno-ekonomskih, etničnih, starostnih, političnih in drugih, ki so se v času pandemije v nekaterih primerih izkazali za ključne.

Ob nepoznani grožnji so vlade po vsem svetu sledile vzoru držav, ki jih je kot prve prizadela pandemija covid-19, in da bi ublažile posledice te bolezni, so sprejemale raznorazne ukrepe. Ukrepi v Sloveniji so vzeli v obzir zgolj nekatere družbene skupine, mnoge pa prezrli. Že v času prvega vala pandemije covid-19 v Evropi so strokovnjaki napovedali, da model spoprijemanja s pandemijo, ki naj bi ustrezal vsem po enakem načelu, ne bo deloval (International Rescue Committee 2020). Čeprav je bil covid-19 nepoznana bolezen, je bilo pričakovano, da bo njegov vpliv v revnejših okoljih drugačen kot v premožnejših delih držav, zato so strokovnjaki opozarjali, da je pri prizadevanjih za ublažitev posledic bolezni covid-19 treba pozornost nameniti iskanju prilagojenih rešitev in primernih odzivov v določenih okoliščinah, pri čemer velja posebno pozornost nameniti razumevanju lokalne dinamike in potrebam najbolj prizadetih delov prebivalstva (prav tam).

Na neustreznost enega modela za vse prebivalstvo so opozarjali tudi strokovnjaki na področju uradne medicine. Ugotovitev, da so odzivi na določeno bolezen v populaciji heterogeni, je v epidemiološki skupnosti že dolgo znana (Sominisky, Walker in Spencer 2020), vseeno pa je še vedno premalo vključena v osnovne biomedicinske raziskave. Po mnenju Sominisky in sodelavcev je bila pandemija covid-19 še en opomnik, da ne obstaja *ena mera za vse* (*one-size-for-all*) ter da je, ko gre za znanstvene raziskave, vključno z zasnovo eksperimentov in statističnih analiz, treba upoštevati heterogenost bolezni v populaciji ter zajeti različne ranljivosti in odpornosti posameznikov (prav tam).

Nasprotno pa bi na osnovi ukrepov vlade Republike Slovenije za zaježitev covid-19 lahko sklepali, da odločevalci pri oblikovanju teh ukrepov niso poznali ali jemali v obzir realne družbene situacije, temveč so očitno izhajali iz predstave o homogenosti populacije, za katero »en model ustreza vsem«. Tako so imele osebe, ki ne ustrezajo normi tradicionalne jedrne družine s stabilnim socio-ekonomskim stanjem, urejenimi družinskimi odnosi in veliko bivalnega prostora, manjše ali večje težave, saj niso izpolnjevale pogojev, ki bi jim omogočali dostojno preživljanje pandemije doma.

POTENCIRANJE ŽE OBSTOJEČIH ALI NASTANEK NOVIH STANOVANJSKIH PROBLEMOV

Ukrep zapiranja države ter priporočilo »ostanimo doma« sta za nekatere sogovornike pomenila zaostrovanje že obstoječih (in splošno znanih) stanovanjskih problemov v Sloveniji (glej Mandič 2010; Mandič in Cirman 2012). Ti izhajajo iz omejene razpoložljivosti neprofitnih stanovanj, cenovne nedostopnosti bivalnih prostorov, ki so na voljo za nakup, in visokih najemnin. Raziskava med anketiranimi prosilci za neprofitna najemna stanovanja v Sloveniji (Filipovič Hrast in Mandič 2015) je pokazala, da je njihov položaj pogosto slab, »saj imajo zelo nizke dohodke, precejšnji delež teh celo nima dovolj denarja za hrano« (prav tam), kar nakazuje na primanjkujevanje virov, da bi izboljšali svojo bivanjsko situacijo. Ista raziskava je razkrila, da čeprav imajo prosilci za neprofitna stanovanja malo lastnih virov, dolgove in nizke dohodke ter so pogosto odvisni od pomoči države in družine, še vedno poskušajo aktivno reševati svoj stanovanjski položaj in so odprti za različne rešitve (prav tam: 13). Te pa kljub njihovem prizadevanju in prizadevanju različnih iniciativ² običajno niso vedno na voljo. Podobne probleme z nestabilnimi stanovanjskimi razmerami je bilo zaznati tudi med sogovorniki in sogovornicami v raziskavi *Sonar-Global*. Kot je izpostavila ena izmed njih, lahko te predstavljajo precejšnja stisko za posameznika: »Mislim, tako ... Nimam varne strehe nad glavo, sem v podnajemu in vprašanje, mislim ..., nimam neke stabilne bivanjske situacije« (LJ-NV-R14).

V času raziskovanja smo nemalokrat ugotovili, da so se nekatere že obstoječe ranljivosti izrazito poglobile zaradi okoliščin, ki jih je prinesla pandemija. O že obstoječem problemu nedostopnosti stanovanj nazorno priča primer ene izmed sogovornic, ki se je že nekaj let pred pandemijo srečevala z nerešljivimi stanovanjskimi problemi, zaradi katerih je živela »na črno« kot podnajemnica v družinski hiši svoje prijateljice. V času pandemije se je bila primorana izseliti iz do takrat svojega doma, saj naenkrat ni bila več obravnavana kot del družine, marveč kot »tujek«. Starši njene prijateljice so se namreč odločili za popolno samoizolacijo družine in je tako naenkrat ostala brez strehe nad glavo:

---

2 V Sloveniji denimo deluje iniciativa *Kje bomo pa jutri spali*, ki že dlje časa opozarja na neodzivnost vlade glede stanovanjske problematike. Za več glej <<https://www.rtvsl.si/slovenija/iniciativa-kje-bomo-pa-jutri-spali-simbolno-privatizirala-trg-republike/645175>>, 26. 10. 2022.

Več stvari je sovpadal, sam kar je bilo men podan kot glavni razlog, je bilo, da so njeni [od prijateljice] starši starejši in jih je strah, da bi bila ta bolezen za njih smrtonosna in zato so se oni odločil za najbolj krut ukrep totalne izolacije. (LJ-NV-R37)

V času popolnega zaprtja države so bili številni sogovorniki prisiljeni daljša obdobja prenašati težke, celo nevzdržne stanovanjske razmere. To nazorno prikazuje primer matere samohranilke, ki je zaradi pandemije ostala brez dohodka in je živela s hčerjo v stanovanju, ki je zelo majhno, vlažno in polno plesni. Zaradi majhnosti stanovanja nista imeli s hčerjo nobene zasebnosti, zaradi česar je odnos med njima postajal vse bolj napet, obenem pa je bilo daljše zadrževanje v stanovanju nezdravo, saj sta morali nenehno skrbeti za sanacijo plesni: »*Ful je vlage v bajti. K svinja je ful vlage in pol so neki adaptirali in je ful zanič in mamu zdej še več vlage, tko da cel flet je čist vlažen.*« (LJ-NV-09) V času pred pandemijo sta veliko časa preživeli na potovanjih, izletih v naravi in pri prijateljih, zato neprimerne bivalne razmere niso prišle toliko do izraza kot v času pandemije, ko sta bili primorani več tednov preživeti v stanovanju. Tudi za druge sogovornike so se tovrstni umiki v druge javne prostore, na primer javne knjižnice, kazali kot ključni, vendar pa je bil dostop do le teh v času pandemije zelo okrnjen, če ne povsem preprečen, kar je marsikomu, ki ni imel primernih okoliščin za življenje doma, onemogočilo manevriranje zadovoljevanja potreb v prostorih, kjer je to sicer lahko počel prej.

Fizične bivalne razmere naših sogovornikov v urbanizirani Ljubljani so se precej razlikovale od tistih v ruralnih predelih Pomurja. V slednjem je velika večina sogovornikov imela dostop do lastne parcele: od 109 posameznikov, ki so sodelovali v raziskavi v Pomurju, jih je kar 82 živelo v hiši z dostopom do dvorišča, terase ali drugega lastniškega prostora, kjer so se lahko prosto gibali. Kot je izpostavila ena izmed pomurskih sogovornic, je tak umik na dvorišče ponujal možnosti za kakovostnejše preživljanje časa doma:

V tem času izolacije, ko smo bili ... Koliko lažje je, da lahko jaz grem dol po stopnicah in pridem v sadovnjak na vrt, pa sem lahko zunaj, na svojem ..., ne rabim nikamor drugam iti, tudi telovadim lahko, če želim, doma, kot pa nekdo, ki je zaprt v blok med štiri stene, to je, kot če bi te zaprli v zapor. (MS-AK-R04)³

---

3 »V ton časi izolacije, da smo bili ... Kelko je ležej, zaj ka jes lejko iden doj po stubaj pa v pridem v sadovnjak na vrt, pa san lejko vni na svojem ..., nej mi trbej nikan ite, tu san, pa že tu lejko telovadim, či ščem, doma, kak pa recimo nešče, ka je v bloke zaprejt med štirim stunami, to je tak, kak če bi te zaprli v zatvor.« (MS-AK-R04)

Tovrstnih možnosti je bilo med sogovorniki v Ljubljani veliko manj, saj je le 24 od 105 sogovornikov v času pandemije bivalo v hiši z lastnim dvoriščem. Mnogi med njimi so živeli v večstanovanjskih stavbah, ki so predstavljale poseben primer, saj se tam stanovalci srečujejo v skupnih prostorih (vežah, hodnikih, dvigalih), zaradi česar so bili bolj izpostavljeni okužbi s SARS-CoV-2. Zaradi koncentracije obolelih v nekaj newyorških stolpnica so jih mediji krstili za »stolpe smrti« (Mandič 2020). Po drugi strani pa je raziskava v prvem valu pandemije med živečimi v osmih večstanovanjskih stavbah v Ljubljani (glej Mandič 2020) pokazala tudi na pozitivne plati življenja v takšnih stavbah v času pandemije, in sicer na pojav novih oblik medsosedske pomoči: »Natančneje, 35 odstotkov jih je zaznalo pomoč pri prinašanju stvari iz trgovine, s pošte; 21 odstotkov pri skrbi za ranljive člane (otroke, bolne); 17 odstotkov pri nudenju psihične podpore« (prav tam).

Kot je bilo že zapisano, so bile fizične bivalne okoliščine v času pandemije za mnoge sogovornike nedvomno pereč problem, saj so znova prinesle na plan že obstoječe težave. Ukrep zaprtja države ter priporočilo »ostanimo doma« so sogovorniki dojemali kot najbolj problematična, saj so se ob neprimernih fizičnih bivalnih razmerah srečevali tudi s težavami, povezanimi z odnosi znotraj doma, ki so jih bili prej vajeni reševati na drugačne načine.

DOMA NE ŽIVIM SAM/A – TEŽAVE SOBIVANJA MED PANDEMIJO

Pandemija je na več načinov vplivala na vsakdan ter posledično na počutje posameznikov in posameznic. Odnosi med štirimi stenami, kjer so bili posamezniki s preostalimi osebami v gospodinjstvu primorani preživeti veliko več časa, so se lahko izboljšali, poslabšali ali ostali nespremenjeni kot pred časom pandemije. V besedah številnih sogovornikov in sogovornic je bilo zaznati poslabšanje odnosov v času pandemije, saj so bili v gospodinjstvih soočeni z mnogimi težavami. Poleg tega, da so več časa preživeli s preostalimi člani v gospodinjstvu, česar pogosto niso bili vajeni, so se srečevali še z drugimi izzivi. O tem so zgovorni naslednji citati, ki izpostavljajo predvsem stiske, nastale zaradi več časa, preživetega doma:

Poslabšalo se je, ja. Midva imava buren odnos, ker sva vzkipljiva in sva tega navajena. Zdaj med korono ni bilo takih preprirov, je pa bilo napeto ozračje. To, da se nisva mogla realizirat skozi delo in da sva morala toliko časa otroku posvečat, odnosi do nepotrpežljivosti in netolerance ... Ja, se je poslabšalo. Naju je pa prisililo končno, da sva

šla na partnersko terapijo. Pomagamo si na vse možne načine, sem tak človek ... (LJ-NV-R39)

Ja, seveda. Nikoli ni bil moj namen biti doma in pač v tem vztrajati, ampak zdaj, ko smo prisiljeni biti, so pa se vse te negativnosti oziroma stvari, katere me motijo glede življenja doma [s starši], potencirale. Tako da ja, se je. Bolj ostri odnosi so, recimo. Ne kot ko ti prideš samo na obisk, dva, tri dni [ali] na dva tedna, ne? (MS-AK-R24)⁴

Izolacija, pa veš, tudi to, da smo doma ljudje. Že v službo ne greš, že to je en po mojem velik vpliv na psiho. Notri moraš biti zaprt. Potem posledično, ne vem, nisi vajen biti z družino dosti skupaj, pa je že to neka posledica. Pa ne mislim nič slabega, ampak dejstvo je, da smo vsi vpeti v neko delo. Tako da ne vem. Mislim, da je tu samo psihični napor ali psihični vpliv velik bolj kot to, da bi se nekdo fizično slabo počutil. (MS-AK-R30)⁵

Kot kažejo besede sogovornikov in sogovornic, sta ukinitvev prejšnje rutine in pomanjkanje aktivnosti zunaj doma vplivala na mnoge napetosti v medsebojnih odnosih. Kombinacija naštetih sprememb je lahko v precejšnji meri povzročala »psihični napor«, kot se je izrazila sogovornica v zadnjem citatu. Etnografsko gradivo kaže, da so se medsebojni odnosi poslabšali predvsem tam, kjer posamezniki niso imeli dovolj prostora oziroma si je moralo več oseb deliti iste bivalne prostore. Tako je bilo tudi v študentskem domu, kot je opisal eden izmed sogovornikov: »Ker človek nima osebnega miru, nima osebnega prostora, človek ne more niti spat, ker si drugi jemljejo pravico, da ti kradejo osnovno biološko dobrino [spanje], s tem, da se delajo huligane. Tako da človek zna znoret ...« (LJ-VG-R01)

Ena izmed sogovornic se je znašla v situaciji, v kateri so jo bremenile tako nevzdržne fizične razmere v hiši, v kateri je živela z razširjeno družino, kot poslabšanje odnosov med člani družine, zaradi česar se je bila primorana zateči v materinski dom. Kot navaja, so se z družino srečevali s pomanjkanjem prostora ter posledično napetimi odnosi, kar je privedlo do umika v materinski dom:

»Potem pač ni druge, kot [v materinski dom] iti. Ker doma ni mesta. Ker pač mi smo velika družina, pri starših ni niti ene proste sobe, niti ni mesta in pač nočem se stiskati nekam. Ker sem te samo živčna in

4 »Ja, sigurno. Nikdar nej namen bil meni doma [biti] in pač to vztrajati in zaj, ka smo prisiljeni to biti, so pa vse te negativnosti oziroma stvari, kere me motijo glede življenja doma [s starši], potencirale. Tak da ja, se je. Bole ostri odnosi so, recimo. Nej kak kda ti samo prideš na obisk, dva, tri dni [ali] na dva tedna, nej?« (MS-AK-R24)

5 »Izolacija, pa znaš, tudi to, ka so doma lidje. Že v službo nejdeš, že to je eden po moje velki vpliv na psiho. Notri moreš bit zaprejtj. Te posledično, neven, vajeni si z družinov dosta nej biti vkup, pa to je že nekša posledica. Pa nej zdaj to slabo, nikaj slaboga ne mislen, ampak dejstvo je, ka smo vsi vpeti v nekšo delo. Tak ka neven. Ge mislen, ka je tu samo psihični napor ali psihični vpliv velki bole kak to, ka bi se nešče fizično zato slabo počuto.« (MS-AK-R30)

depresivna, in ... Moja sestra je štiri leta stara in moja [hčerka] je tri leta stara [...] in potem se pretepata in potem se še midve z mamo prepirava, in ... (MS-AK-R70)⁶

Izkušnjo institucionalizacije so v času pandemije doživeli tudi drugi sogovorniki.⁷ Še ena izmed sogovornic je bila prav tako nameščena v materinski dom, saj se je preživljanje več časa doma zanjo pretvorilo v »nočno moro«, ko je postala žrtev nasilja partnerja.

DOM KOT (NE)VARNO ZAVETJE – NASILJE V DRUŽINI

Med ranljivosti, ki so se v času pandemije poglobile, lahko zagotovo prištejemo stiske žrtev nasilja v družini. Kot izhaja iz prejšnjega poglavja, so dolga obdobja ostajanja doma med člani istega gospodinjstva povzročila nove konfliktne situacije ali pa so poslabšala že obstoječe slabe odnose oziroma že prisotno nasilje v družini. Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije in drugih virov so bile družinskemu nasilju v času pandemije še posebej izpostavljene ženske, otroci in starejši ljudje (glej Roesch idr. 2020; Schwarzmans 2020: 74; Tavolieri de Oliveira idr. 2021).

Ukrep popolnega zaprtja države in drugi ukrepi, ki so omejevali gibanje, so za mnoge žrtve nasilja pomenili, da so ujete v svojem domu skupaj s storilcem ter da imajo manj možnosti prijave nasilja (Schwarzmans 2020: 74). Tako izkušnjo je v raziskavi objokana zaupala ena izmed sogovornic, ki je doživljala nasilje svojega partnerja: »Jaz sem že rekla, da imam vsega toliko, da niti še dobro oči ne zaprem ali pa niti iz sobe še ne pridem, on že začne kričati [name]« (MS-AK-R20).⁸

Statistični podatki policijske uprave so v Sloveniji že v času prvega vala pandemije (od sredine marca do konca maja 2020) pokazali 20 % več kaznivih dejanj nasilja v družini kot v enakem obdobju leto prej in hkrati tudi, da žrtve nasilja v času pandemije težje pokličejo na pomoč (Al. Ma. 2020). Najpogosteje so žrtve fizičnega, psihičnega in ekonomskega nasilja (ali kombinacije naštetih oblik) med pandemijo

---

6 »Te pač zdaj nega druge, kak se [v materinski dom] priti. Ker doma nega mesta. Ka mi smo pač velka družina, pri staršaj, in nega niti ene fraj sobe, niti nega mesta in pač neščen iti se stiskati nekan. Ker san te samo živčna pa depresivna, pa ... Moja sestra je štiri lejta stara in te moja [hčerka] je tri lejta stara [...] in te se zmlatijo, pa vse to, in te se ge pa moja mati kregjave in ...« (MS-AK-R70)

7 Za več glej poglavje Juša Škrabana v tej monografiji.

8 »Ge san že pravla, ka ge man vsega telko, ka ge še niti dobro oko ne odpren ali pa niti v z sobe še nejdin, on se že zača drejte« (MS-AK-R20).

bile ženske, storilci večine kaznivih dejanj pa njihovi partnerji oziroma nekdanji partnerji (prav tam).

Poleg tega velja izpostaviti, da na izvajanje nasilja v družini vpliva več dejavnikov, med katere se pogosto prišteva tudi prekomerno uživanje alkoholnih pijač (Škrila Čuš 2005). Izsledki panelne kvantitativne spletne raziskave *SI-PANDA* glede uživanja alkohola v času pandemije – v prvih dvanajstih izvedbah, ki so potekale enkrat na dva tedna, v drugem sklopu, vključno z 19. izvedbo, pa enkrat mesečno, je v vzorcu sodelovalo približno 1.000 odraslih oseb, starih od 18 do vključno 74 let – so pokazali, da skupno kar 7,8 do 13,9 % oseb v času pandemije pije več kot pred pandemijo (Ministrstvo za zdravje 2021). Podatki projekta *SOPA*⁹ (*Skupaj za odgovoren odnos do pitja alkohola*) v Sloveniji so pokazali, da 40 % zdravstvenih in socialnih delavcev ter drugih strokovnjakov, vključenih v projekt, pri svojih uporabnikih opaža več težav z alkoholom, skoraj tretjina pa tudi v svojem bližnjem okolju – med sodelavci, prijatelji oziroma v domačem okolju (prav tam). Z izkušnjo nasilja med pandemijo zaradi alkoholiziranosti partnerja se je srečala tudi sogovornica iz naše raziskave, ki se je, tako kot prejšnja sogovornica, do nadaljnjega zatekla v materski dom: »Pri partnerju sem bila štiri mesece, pol sem pa prišla sem. Ker me je pa začel tudi zaradi alkohola pretepat, dušiti, prej je bilo vse kul, eno leto sva bila skupi, štiri mesece sem šla še malo k njemu živeti, potem [pa] ...« (MS-AK-R71)

V eni izmed nevladnih organizacij, ki so sodelovale v raziskavi *Sonar-Global*, so opozorili na novost, ki so jo opazili v času pandemije, in sicer na ženske, žrtve nasilja, ki so v zakonski oziroma partnerski vezi vztrajale več deset let in so se v času pandemije odločile zapustiti svojega nasilnega partnerja:

Zdaj se nam pojavlja kategorija starejših žensk, ki so po 30 in več let v zakonski zvezi in so se odločile zapustiti [partnerja], te pa nimajo nič. Niti svoje službe, niti svoje penzije, niti nimajo svojih stanovanj, ker je vse pisano na može ali pa so se preselile k njim in v bistvu postajajo sodobne brezdomke. Dolgotrajno psihično nasilje pa taki neurejeni družinski odnosi, in tega se je kar nekaj pojavilo v tem času. (LJ-JK-G01)

Nasilje v družini je sicer velikokrat zelo prikrito, zato podatki o tem niso pogosto dostopni. Na podlagi terenske raziskave v Ljubljani in Pomurju, kjer se na to temo nismo posebej osredotočali, vendar je vseskozi prihajala na dan, pa lahko predvidevamo, da so bile žrtve nasilja v času pandemije še v večjih stiskah in brezizhodnih situacijah.

---

9 Glej <<https://www.sopa.si/>>, 10. 4. 2022.

Intervjuji s sogovorniki in sogovornicami so nemalokrat pokazali na problematične plati socialnega distanciranja v času pandemije. Kot kaže tudi naslednji citat, je bila izolacija težja predvsem za tiste osebe, ki so sicer precej vpete v družbo:

V začetku, ko so to [sprejeli ukrep], izveš, da se ne smeš družiti, pa da ne smeš ven iz občine, pa da ne smeš k sosedi, pa ne smeš nikamor, da moraš biti doma ... To je bilo najbolj hudo, ne. Da ne moreš nikogar niti na kavo povabiti, pa nič. (MS-AK-R74)¹⁰

Zaradi postavljanja pandemičnega »zidu« s preostalim svetom, izgube neposrednega stika s sočlovekom, se je, kot se je izrazila ena izmed sogovornic, ki živi sama, izgubil vsakodnevni »moment ljubezni, ki ga človek mora dobiti« (MS-AK-R28). Tega je bila pred časom pandemije vajena doživeti na vsakdanjem sprehodu ob srečevanju z znanci. Iz tega in mnogih drugih besed sogovornikov se je jasno pokazalo, da je omejevanje socialnih stikov in dolgotrajno zadrževanje doma še posebej prizadelo osebe, ki živijo same, saj niso bile deležne tolikšne interakcije v družbi kot prej. Tako izkušnjo je jasno opisala ena izmed sogovornic, ki ji je ta nova realnost pandemije nemalokrat povzročila občutke osamljenosti: »Ja, se dostikrat počutim osamljeno, tudi izolirano, posebej v zadnjih časih covida. Se mi zdi, da sem se dostikrat počutila osamljeno in izolirano v teh časih, ko nimamo toliko stika z ljudmi. Ja, je precej čuden vsakdan glede na to, kako je bilo prej.« (LJ-ND-R01)

Med popolnimi zaprtji države ni bilo dovoljeno druženje z ljudmi iz drugih gospodinjstev, kar je za osebo, ki živi sama, pomenilo, da se ni smela družiti z nikomer. Na vprašanje v raziskavi Ali ste se med pandemijo kdaj počutili osamljeni?, je sogovornica srednjih let, ki živi sama, odgovorila, da ukrepa glede socialnega distanciranja ni spoštovala, saj naj bi se s tem izognila možnim psihičnim težavam:

Za samega človeka, ki živi ... [sam], je zadeva zelo – tak bom rekla; sporna pa težka. Ker smo kao mi [se] ne smeli družiti z nikomer. Kar se veda v drugih evropskih državah to ni bilo tak. Tam si si lahko najboljšega prijatelja zbral. In tudi bom kar direktno rekla, da tega neumnega odloka jaz nisem spoštovala. Sem se družila s prijateljico cel čas, z eno in

10 »V začetki, da so tou ... zveš, ka ne smeš nikan se družiti, pa ne smeš v z občine, pa ne smeš k sosidi, pa ne smeš nikan, ka moreš doma biti ... Tou je najbolje hūdo bilo, nej ... Ka nemreš nikoga na kavo niti zvati pa nika ...« (MS-AK-R74)

isto, [...] drugače človek, ki sam živi – bi lahko bil osamljen. Pa tudi bi lahko mel psihične težave. (MS-AK-R36)

Kot nakazujejo citati sogovornikov in sogovornic, so bile zaradi odsotnosti vseh dimenzij socialnega življenja v slabšem položaju osebe, ki so živele same, saj se po teh predpisih niso smele družiti z nikomer. Podobno je pokazala slovenska kvalitativna raziskava doživljanja zaščitnih ukrepov oziroma njihovih učinkov med ženskami, starimi od 25 do 69 let, ki so v obdobju zaustavitve javnega življenja živele same (Perger, Tivadar in Kamin. 2021).

Ta analiza je pokazala, da so intervjuvanke, stare pod 35 let, to obdobje doživljale najbolj obremenilno. Avtorice to pripisujejo umanjkanju druženja v živo ter drugih skupinskih pristočasnih dejavnosti in dogodkov, kar je omejilo možnosti za vzpostavljanje intimno-partnerskega življenja in delovne kariere, ki sta ključni del družbenih pričakovanj mladih (prav tam).

Do podobnih ugotovitev glede vpliva na mlade smo prišli tudi v raziskavi *Sonar-Global*. Umanjkanje vseh dimenzij, ki so v času pred pandemijo vzpostavljale običajen vsakdanjik, je pri številnih sogovornikih in sogovornicah, med katerimi so bili mnogi mladi, stari nad 18 let, sprožalo različne duševne stiske, in sicer ne glede na to, ali živijo sami ali v skupnem gospodinjstvu. Nekateri so omenjene duševne stiske opisovali kot občutek brezupa, ki se je kazal kot strah glede lastne prihodnosti in življenjskih priložnosti. Neredko so govorili o občutku, da njihova življenja nazadujejo ali da se popolnoma ustavila, saj v času pogostih zaprtij države niso bili zmožni obeležiti ključnih mejnikov v svojem življenju, kot so rojstni dan, maturantski ples ali druge obletnice (glej Kučan Lah 2021).¹¹

SPREMEMBE DELOVNIH RAZMER

Pandemični ukrepi so prinesli spremembe tudi na področju zaposlovanja. Od 142 (n = 214) sodelujočih sogovornic in sogovornikov, ki so v času raziskave bili v zaposlitvenem razmerju, so se malo manj kot polovici (77 osebam) spremenile delovne razmere. Veliko sogovornikov in sogovornic je zaradi epidemiološke situacije imelo prepoved opravljanja dela ali so bili na čakanju na delo, zaradi česar so več časa preživljali doma. Iz raziskave lahko ugotovimo, da se to nanaša

---

11 Za več glej poglavje Tise Kučan Lah v tej monografiji.

predvsem na storitveni sektor, na primer na gostinstvo ter tekstilne in druge neživilske trgovine. To je prineslo spremembo v načinu življenja, ki so ga bili ljudje navajeni prej. Posledice so bile različne, med njimi je bilo med sogovorniki in sogovornicami opaziti tudi zmanjšano motiviranost za delo, ki je imela slab vpliv na kreativnost, kar prikazuje spodnji citat:

Pol si pa ti v neki črni luknji, k si ti kreativ, nej bi bil nek ustvarjalni proces, te ta situacija samo še bolj onemogoči in te dela apatičnega. Veš, motivacijo je težko najdt, če ne vidiš naprej. Izgubiš to funkcijo in si rečeš, aba, jaz sem v bistvu nekoristen, jaz sem zdaj delal neki 20 let al pa še več, neki, kar nobenemu sploh ne koristi, al kaj. Začneš se spraševati o pomenu, in to je strašljivo za enga ustvarjalca. [...] Ti moraš met nek cilj, neko publiko, neki se mora zgodit, če ne je to samo sebi namen. (LJ-JK-R14)

Od 77 sogovornikov in sogovornic, ki so se jim spremenile delovne razmere, jih je približno 30 prešlo na delo od doma. Ta oblika dela je bila v času pandemije najbolj priporočena, saj naj bi na ta način zmanjšali možnosti za okužbe s SARS-CoV-2 na delovnih mestih. Prednosti za osebo, ki jih slednje prinaša, so bile oglaševane v večini množičnih medijev, ki so poudarjali manj stresa zaradi vožnje, ravnovesje med službo in domom, prilagodljiv urnik ter udobno okolje (Psihologija dela 2020). Redkeje pa so bili izpostavljeni nekateri manj pozitivni vidiki dela od doma. Že samo navajanje na povsem nov način dela je bil poseben izziv, kot je nakazala ena izmed sogovornic:

Smo tudi vsi zaposleni nabil nekaj časa, da smo se navadili na to, ker vsi mi imamo tudi predstavo, kdaj sem jaz dobra kot strokovna delavka, in sem dobra, ko imam živi stik, ko vidim osebo, in vsi mi smo se soočal s to spremembo. Nekateri hitreje, nekateri počasneje, ne v tem, »da tole pa ni nič, to pa zdej ni delo«, ampak smo rabili tudi mi čas, da se prilagodimo temu in vidimo tudi te ene prednosti pa slabosti, pa kaj se da prilagodit. (LJ-JK-G01)

Poleg dela, ki ga je posameznik opravljal od doma, je bil marsikdo primoran skrbeti še za otroke in tudi druge člane gospodinjstva ter opravljati gospodinjstva dela, čemur se posvetim v naslednjem podpoglavju.

VEČ SKRBTSTVENEGA DELA

Kot smo poskušali pokazati do sedaj, je pandemija vplivala na življenja mnogih oseb, saj je terjala prilagoditve, povezane z organizacijo

delovnika, ravnovesjem med delom in družino ter tudi osebnim delovnim okoljem. Daljša obdobja, ki so jih sogovornice in sogovorniki bili prisiljeni preživeti doma, so poleg vseh prej naštetih vplivov prinesla tudi nekatere nove ali dodatne obremenitve, povezane predvsem s skrbstvenim delom. V prvem valu pandemije so bili zaradi vzporednega zaprtja vrtcev in šol oziroma izpolnjevanja posebnih pogojev, zaradi katerih so bili nekateri starši upravičeni do varstva otrok, drugi pa ne, nekateri sogovorniki obremenjeni s skrbjo za druge člane gospodinjstva, od najmlajših pa do najstarejših. Z vsemi spremembami, ki jih je povzročila pandemija, je družina kot ena najbolj obremenjenih in hkrati najbolj spregledanih družbenih entitet prevzela delovne, varstveno-izobraževalne ter še zdravstvene naloge javnega sektorja (glej Podmenik in Bajec 2023). Čeprav je pandemija zagotovo vplivala na vse, pa nekateri podatki iz različnih držav Evropske unije kažejo, da so ženske nosile večje breme. Raziskava *Eurobarometer* je tako poudarila, da je pandemija imela hude posledice predvsem za ženske zaradi povečanega obsega neplačanega skrbstvenega dela in dela od doma (Europarl 2022). Da so ženske prevzemale več bremen, je pokazala tudi naša raziskava, saj so mnoge sogovornice izpostavile vidik prevzemanja dodatnega gospodinjanskega dela, skrbi za otroke in ostarele člane družine. Nekatero sogovornice so izpostavile, da se je njihovi okolici ta dodatni delež dela zdel povsem samoumeven, čeprav so morda – prav tako kot njihovi partnerji – morale tudi same delati od doma:

Recimo, povsem samoumevno je, da ženske gremo na čakanje ... Nekako bolj normalno, da prevzamemo več gospodinjanskega bremena, nege družinskih članov ... To je bilo zelo očitno, recimo, da sta moj mož in od sestre mož sta pač delala, medtem ko sva midve tudi delali službo, ampak sva tudi pač kuhali in ostala gospodinjaska [dela] ... Ampak samo zato, ker sva bile midve vezani na dom, najino delo tudi ..., tudi to, kar sva delali za službo, no, in je bila pač ta ... Onadva sta se lahko umaknila stran od doma ..., tako da bi rekla, za ženske je tole še veliko slabše. Nekako kar te neke okostenele vloge ..., čeprav se imava kao za feministki in najina moža nista sploh neka patriarhalca ali pa neka taka tako ... Ampak, enostavno je tako družba naravnana, no... [...] Ja, bolj normalno grejo ženske na čakanje, recimo tudi, da je ... pač moja sestra vzela nego, skrb za družinskega člana, ko nečak ni mogel iti v šolo in podobno ... [...] Ja, delo od doma, ja, ker si pač ti tam in seveda boš ti pač skubal, ne. (LJ-AK-R01)

Z razglasitvijo pandemije covid-19 marca leta 2020 je sovpadalo tudi zaprtje šol in vrtcev, ki je v tako imenovanem prvem valu pandemije trajalo od marca do junija 2020 in potem spet od oktobra 2020 do začetka leta 2021. Zagotovljeno je bilo le tako imenovano nujno varstvo za otroke tistih staršev, ki »so zaposleni v službah, nujnih za delovanje« (Vlada RS: 2020). V nadaljnjih obdobjih pandemije je bilo organizirano varstvo v

rokah posameznih občin, ki pa ga niso omogočile vsem in vsepovsod. Ne-katere občine v Sloveniji so samoiniciativno poskrbele za razne možnosti varstva otrok tudi tistim staršem, ki niso bili zaposleni v službah, opredeljenih kot nujne za delovanje države, njihova narava dela pa ni omogočala dela od doma. Hkrati pa je skrb za otroke predstavljala precejšnji izziv predvsem za tiste starše, ki so imeli možnosti delati od doma, kot navaja sogovornica:

To delo od doma je pa bilo, z majhnim otrokom, pa še vrtec ti ni pripadal, saj v (manjši kraj, op.) nismo smeli dati v vrtec, če smo delali od doma. Tako da je vsaka občina to sama določala, in moj mož je bil cele dneve v službi in delal, on je zobozdravnik. [...] V (manjši kraj, op.) je bilo ful strogo, ni šans. Tako da čeprav mož dela v zdravstvu, dela cele dneve, ampak nobenega ni to zanimalo, [za] take stvari država ni poskrbela. Zdaj pa si ti predstavljaš, kar so mi eni razlagali, da je bila šola obvezna, dva šolarčka prvi in drugi, pa tri mesečni dojenček, pa daj nehaj, to je grozno. Pa še za službo bi mogel ta človek delati, pa dajte no. (MS-AK-R63)

Zgornji citat prikazuje eno izmed mnogih situacij, s katerimi so se soočali zaposleni starši z vrtčevskimi in šoloobveznimi otroki. Zaradi teh večplastnih obremenitev je mogoče sklepati, da v družinah lahko pride do »pregorelosti« posameznih članov, pa tudi do sprememb v ustaljenih odnosih (Podmenik in Bajec 2023). Ravno takšno izkušnjo je doživela sogovornica v raziskavi, ki je poleg svoje službe in vsakdanjih gospodinjskih del bila primorana skrbeti za svoje starše, s katerimi živijo v skupnem gospodinjstvu, in s svojimi tremi otroki vsak dan izvajati še šolanje na daljavo. Kot je razložila v spodnjem citatu, je zaradi kombinacije naštetih obremenitev sama zbolela:

Ni čudno, da si zbolel, ne? Kaj pa še lahko narediš več, ne? Ker dejansko si bil postavljen v situacijo, ko moraš delati od doma osem ur, štiri ure šolo na daljavo izvajati in še štiri ure medtem, če si uspel, opravljati še gospodinjska dela, pa skrbeti za celo hišo, potem še za starše skrbeti, pa z njimi kaj [delati], babica, dedek, ne? Ono, tisto ..., kot oni tebi pomagajo, tako ti njim, ne, kakšne stvari in enostavno potem v bistvu čez nekaj časa komaj, ko si izven tistega adrenalina, ugotoviš, kako je s tem, ne? Tako, da ja ..., definitivno prikrajšana za neko sprostitev, nek relax, za nek odklop, ja. (MS-AK-R60)¹²

12 »Nej čüdo, ka si zboleu, nej? Ka pa še lejko napraviš več, nej? Ker dejansko si biu postavljen v situacijo, kda moreš delati od dauma osem vr, štiri vre šaulo na daljavo izvajati, pa še štiri vre vmejs negi ge si sfolgo uporabljati, mislin, izvajati gospodinjska opravila, pa skrbeti za cejli hause, te še zmejs za starše, pa z njimi kaj, babica, dedi, nej? Ovo, ono, kak oni tebi pomagajo, tak ti njin, nej, kakše koli stvari, in enostavno te v bistvi čez nekaj časa komaj, kda si izven tistoga adrenalina, skapejraš, ka ka je sten, nej? Taka ja definitivno prikrajšanje za nekšo sprostitev, za nekši relax, za nekši odklop, ja.« (MS-AK-R60)

Od razglasitve pandemije v Sloveniji marca 2020 pa do konca maja 2020 ter pozneje od konca oktobra 2020 in do konca januarja 2021 je bil vzgojno-izobraževalni proces izvajan na daljavo. Številni sogovorniki in sogovornice s šoloobveznimi otroki in izvajalci vzgojno-izobraževalnega procesa so pogosto opozarjali na pomanjkanje ustrezne opreme: od računalnikov in tiskalnikov do stabilne in zmožljive internetne povezave. Tako so se v času zaprtja šol in fakultet še poglobile neenakosti v dostopu do izobraževanja, saj so družbeno-ekonomsko najbolj ranljivi deli prebivalstva pogosto ostali brez dostopa do spleta. Izobraževanje na daljavo je bilo tako izrazita težava za socialno ogrožene družine na Goričkem:

Ja, niso, otroci niso imeli računalnika. Naši šolski otroci recimo niso imeli računalnika. Mi smo zbirali, vem, da je Lions klub eni deklici kupil prenosnik. Otroci se niso mogli povezati [na splet], na Goričkem ni bilo povezave, niso imeli interneta, pravzaprav niso imeli niti sklenjenih paketov za nek prenos podatkov. Otroci niso prišli do učne snovi, v bistvu niso mogli komunicirati niti s sošolci, med seboj, nič ... Mrk je bil. (MS-AK-R48)

Podobno je učiteljica na osnovni šoli s prilagojenim programom na vprašanje, ali so bili vsi v skupnosti obravnavani enako, odgovorila:

Ne, vsi nimajo enakih možnosti in jih ne bodo nikoli imeli. Nimajo dostopa do interneta, nimajo računalnikov takih, nimajo tiskalnikov, učitelji pa pričakujejo, da si bodo vse natisnili [sami]. Ne. [...] Predrage so te stvari. To je predrago. Nekdo nima niti, da bi plačal položnico za elektriko, ne pa da bi še tiskalnik svojemu otroku kupil. In 500 papirjev, kateri tako [hitro] poidejo. (MS-AK-R48)¹³

Med šolo na daljavo so številne matere otrok postale tudi njihove učiteljice, kar je lahko v precejšnji meri vplivalo na njihov odnos, kot kaže citat v nadaljevanju:

Midve sva še mesec dni, ajde, tam do mesec dni sva, nekako, tisto ... se je še dalo z njo. Potem pa kot bi grom udaril v njo. ‚Mama, jaz te ne razumem, mama, jaz to ne vem, mama, jaz to več nočem, to je preveč, ali grem v šolo ali pa ne bom to delala.‘ [...] Veš, potem sem že učiteljico klicala, kaj naj naredim z njo, sem rekla, da takega ugovarjanja ne bom in ne odobravam. Sem rekla, da jo bom k psihologu peljala, če se ne bo

13 »Nej, vsi nimajo enakih možnosti in nedo jih nikoli meli. Nemajo dostopa o interneta, nemajo računalnikov takših, nemajo printerof, učitelji pričakujejo, ka trbej stvari printati. Nej. [...] Predrage so te stvari. To je predrago. Nešče nema niti, ka bi plačal položnico za elektriko, nej pa ka bi še tiskalnik svojemi diteri kupo. Pa 500 listov, kerit tak [hitro] odidejo.« (MS-AK-R48)

spremenila s tem obnašanjem. No, pa potem hvala bogu so začeli hoditi nazaj v šolo in je postala druga deklica. (MS-AK-R17)¹⁴

Da je zaprtje šol in šolanje na daljavo prispevalo k poglobljanju družbenih razlik, je pokazala tudi kvalitativna raziskava, ki je bila v okviru mednarodnega projekta *MiCREATE* izvedena med učiteljicami ter priseljenimi dijaki in dijakinjami (Gornik idr. 2020). Ugotovitve te raziskave so, da so se družbene neenakosti z zaprtjem šol poglobile, pri čemer so ključne jezikovne ovire, ki onemogočajo uspešno šolsko delo priseljenih učencev, zanemarljive pa niso niti tehnične omejitve, od pomankljive digitalne pismenosti do nezadostne tehnične opreme (prav tam). Zaradi šolanja na daljavo in drugih ukrepov, ki so izolirali mladostnike, se je poslabšalo tudi njihovo duševno zdravje, kar so pokazale tako slovenske (Jeriček Klanšček idr. 2023) kot tuje raziskave (Hafstad in Augusti 2021 in Ravens-Sieberer idr. 2021) in tudi naša raziskava.¹⁵

Posledic pandemije pa niso občutili le mladi, temveč tudi starejši. Zaradi več dejavnikov, od katerih v naši raziskavi izstopajo ukrepi zaprtja države ter zmanjšane obsega dela patronažnega varstva in izvajanja pomoči na domu, je bila skrb za starejše, potrebne pomoči, vsaj začasno breme njihovih družinskih članov. Kot je pojasnil sogovornik, ki izvaja pomoč na domu, v začetku pandemije ni bilo dovolj jasnih navodil ministrstva o tem, katere obravnave spadajo pod nujne, torej kdo je lahko deležen pomoči in kdo ne:

To sem jaz tudi vedno poudarjal tam zgoraj, a odgovora ni bilo. Če meni povedo, naj se odločim, kaj je nujno pa kaj ni nujno, pri nas vsaj s temi ljudmi, s katerimi prihajamo v stik, ki so deležni naših storitev, je to za njih nujna zadeva. To zdaj ne glede na to, če gre za pomoč pri osebni higieni ali gre za pomoč pri prinosu, ne vem, kakšnega obroka hrane na dom. Če nekomu z danes na jutri ne omogočim več pomoči pri osebni higieni, bo ostal v postelji v umazanih pleniceh, pa če nekomu ne prinesem kosila, bo lačen, ne? Ščasoma bo tudi to imelo hude posledice. Tako tudi ljudje, ki so osamljeni ali so bili čisto sami, in še to naj jim vzamem stran ... Tega jaz nisem vedel predvideti, kaj je nujno in kaj ni nujno. Tu sem imel veliko stisko; kdo sem jaz, da bom o tem odločal, če bo kdo imel ali ne bo imel pomoči. (MS-AK-R65)¹⁶

14 »Midve sve še mejsec dni, ajde, tan do mejsec dni sve. Nekak. Tisto. Se je še dalo z njau. Te pa tak, kak da bi grom vdaro v njau. <Mama, ges te ne razmen, mama, ge tau neven, mama, ges več tau neščen, tau je že preveč, ali iden v šaulo al pa tau nebon delala.> [...] Naš, te san že učitelco zvala, san pravla, ka naj z njo naređen, san pravla, ges toga ugovarjanja nemo, ne odbravan. Ka san pravla, ka bon jo k psihologi vozila, či se nede popravila. S ten obnašanjon. No, pa te fala baugi so začali te šaule in je druĳiga deklica.< (MS-AK-R17)

15 Za več glej poglavje Tise Kučan Lah v tej monografiji.

16 »To san ge tude skoz poudarjal, tan gore odgovora neje bilo, če meni povejo, naj se od-

Nedorečenost pravil je bila še posebej sporna zaradi nevarnosti covid-19, ki je bil za starejše toliko bolj ogrožajoč. Kot so pokazale tudi druge raziskave, »starejši bolniki potrebujejo večjo mero oskrbe in zaščite, covid-19 pa lahko te njihove potrebe še bolj ogrozi in jih zanemari« (Grebenšek 2020: 66). Kot nadaljuje avtorica, je obstajalo več vidikov, kako je novi koronavirus vplival na oskrbo starejših; zaradi socialne izolacije so bili bolj podvrženi osamljenosti ter tudi tveganju za poslabšanje splošnega in kognitivnega zdravja (prav tam). Raziskava o socialni opori starejših v Sloveniji, ki živijo v domačem okolju (Cugmas idr. 2021: 83) in potrebujejo tovrstno pomoč oziroma oskrbo, je pokazala, da so bili ti še posebej ranljivi v času omejitve gibanja z vidika dostopa do instrumentalne socialne opore ter tudi druženja (prav tam). Slednje je potrdila tudi raziskava *Sonar-Global* med sogovorniki tako v Ljubljani kot Pomurju, še posebej med starejšimi, ki so bili v času pandemije institucionalizirani.¹⁷ Za tiste, ki so živeli doma, pa so poskrbeli družinski člani oziroma predvsem ženske članice gospodinjstev. Tak primer je opisala sogovornica v raziskavi, ko so se skupaj s sestrami usklajevale pri skrbi za starše, ki živijo zunaj občinskih meja:

Imam starše, ki so stari okoli 90 let, in je bilo treba it v Gorico, ne. Cela procedura, kako sploh pridt do Gorice, a veš. Ker onadva sta pa bila prestrašena, ne. Jih je ta medijska ..., to medijsko bombardiranje kar orng prestrašilo. Zdaj bi človek lahko tudi razumel, ne. Prvič, sta res že v letih, drugič, mama je hudi astmatik in oče ima tudi kar precej težav zdravstvenih. Mislim, z ... neko strjevanje krvi ima ..., neki ne ... pol ... A veš, ni fajm, če si bombardiran iz useh koncev in krajev. (LJ-NV-R05)

ZAKLJUČEK

Iz terenskega materiala izhaja, da je priporočilo »ostanimo doma« prineslo mnogo pozitivnih izkušenj, še več pa slabih. To priporočilo je bilo problematično za mnoge osebe, ki so sodelovale v raziskavi,

---

ločin, ka je nujno pa ka nenujno, prinas vsaj s ten, ka se z lidmi, s kerime prihajamo v stik, ka so deležni naše storitve, za njih je to nujna zadeva. To zaj ne glede na to, če ide za pomoč pri osebne higijene ali če ide za pomoč pri prinosu, ne ven, nekšega obroka hrane na dom. Če nekome z gnes na vutro ne omogočin več pomoč pri osebne higijene, de v postele osto v zamazanij plenica, pa ne ven, ka vse, če pa ovome ne prinesen kosilo, de pa lačen, nej. Sčasoma de tude to melo hude posledice. Taka ali pa, ne ven, lidje, ka so osamlene, ka so čista same bili, in te še to naj njeme krej zemen, in to da ge san nej znal predviditi, ka je nujno pa ka je nej nujno. Tu san mel velko stisko, što san ge, ka mo zaj o ton odločal, ker de mel pa ker de mel pomoč.« (MS-AK-R65)

¹⁷ Za več glej poglavje Juša Škrabana v tej monografiji.

saj življenje številnih med njimi ni ustrezalo »modelu«, po katerem naj bi bilo zadrževanje doma zaradi zaježitve širjenja novega koronavirusa tako zelo preprosto, kot je bilo prikazano v medijih. Mnogim sogovornikom in sogovornicam namreč okoliščine niso dopuščale, da bi njihovo dolgotrajno zadrževanje doma predstavljalo pozitivno izkušnjo. V poglavju sem poskušala pokazati, kako so se ranljivosti in neenakosti prebivalcev zaradi ukrepa zaprtja države in priporočil, naj se prebivalci čim več zadržujejo doma, pokazale na več nivojih. Sogovorniki in sogovornice so pri tem izpostavljale predvsem neenake fizične bivanjske okoliščine, saj je prisilno preživljanje časa doma potenciralo že prej problematične bivalne razmere ali povzročilo nove omejitve, kot je denimo pomanjkanje prostora. Na eni strani so se zaradi tega ukrepa pogosto spremenili odnosi med osebami, ki so prebivale v skupnem gospodinjstvu, na drugi strani pa so bile osebe, ki so živele same, bolj podvržene osamljenosti in posledično poslabšanju duševnega zdravja. V tem kontekstu se je socialno distanciranje izkazalo kot zelo problematično: iz terenskega materiala izhaja, da je imelo velik vpliv predvsem na samske ljudi in mlade, ki so bili pred pandemijo bolj vključeni v družabno življenje, v času življenja med štirimi stenami pa so se soočali z občutki brezperspektivnosti in strahu pred prihodnostjo. Obenem pa je bil ukrep zaprtja države obremenjujoč tudi z vidika zaposlovanja ter skrbstvenega dela, saj so mnogi sogovorniki in sogovornice posebej v prvem valu pandemije morale skrbeti tako za vrtčevske in šoloobvezne otroke kot tudi za starejše v gospodinjstvu, vse dokler nega na domu oziroma patronažno varstvo ni bilo izvajano tako kot pred pandemijo.

Ključni problem, ki prežema vse ravni neenakih razmer, prikazanih v članku, je ta, da odločevalci pri oblikovanju politik za zaježitev pandemije niso upoštevali heterogenosti prebivalcev in prebivalk ter njihovih različnih možnosti za upoštevanje ukrepov, predvsem priporočila »ostanimo doma«. To kaže na toge in normirane predstave v politikah, ki niso upoštevale raznolikosti življenjskih okoliščin, ki so jih že v preteklosti, predvsem pa v času kriznih obdobj, kot je pandemija, prinesle družbene spremembe. Zato smo ob zaključku projekta *Sonar-Global* pripravili priporočila, za katera upamo, da bodo v podobnih situacijah pripomogla k boljši odzivnosti in razumevanju neenakih možnosti in razmer, v katerih živijo prebivalci in prebivalke v Sloveniji.

REFERENCE

- A1 Slovenija 2020 Skupaj svet vrtimo naprej. Spletni vir: <<https://www.youtube.com/watch?v=xNVq3yWLR0s>>, 9. 5. 2023.
- Al. Ma. 2020 'Med epidemijo več nasilja nad ženskami: ZN pozivajo k preprečevanju tovrstnega nasilja.' Spletni vir: <<https://www.rtvsl.si/slovenija/med-epidemijo-vec-nasilja-nad-zenskami/543118>>, 10. 3. 2022. (Al. Ma. - Aljoša Masten)
- Cugmas, Marjan, Polona Dremelj, Tina Kogovšek, Anuška Ferligoj in Zenel Batagelj 2021 'Socialna opora starejših, ki živijo v domačem okolju, v času prvega vala epidemije koronavirusa v Sloveniji.' *Ars & Humanitas* 15(1): 73–90.
- Evropski parlament 2022 'Delo od doma, neplačano skrbstveno delo in mentalno zdravje med covidom-19.' Spletni vir: <<https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20220303STO24641/delo-od-doma-neplacano-skrbstveno-delo-in-mentalno-zdravje-med-covidom-19>>, 17. 3. 2022.
- Filipovič Hrast, Maša in Srna Mandič 2015 'Alternative socialnemu stanovanju: pogledi prisilcev o različnih možnostih.' *Urbani izzivi* 26(1): 5–16, 69–81.
- Gornik, Barbara, Lucija Dežan, Mateja Sedmak in Zorana Medarič 2020 'Distance learning in the time of the COVID-19 pandemic and the reproduction of social inequality in the case of migrant children.' *Družboslovne razprave* 36 (94/95): 149–168.
- Grebenšek, Tjaša 2020 'Skrb za starejše v času pandemije COVID-19.' *Kakovostna starost* 23(3): 65–66.
- Hafstad, Gertrud Sofie in Else-Marie Augusti 2021 'A lost generation? COVID-19 and adolescent mental health.' *Lancet Psychiatry* 8(8): 640–641.
- International Rescue Committee 2021 'IRC Annual Report 2020.' Spletni vir: <<https://www.rescue.org/sites/default/files/document/6069/2020-irc-annual-report.pdf>>, 10. 4. 2022.
- Improving Pandemic Response 2021 *Improving Pandemic Response: Global lessons and cultural insights from covid-19*. Nashville: Vanderbilt Cultural Contexts of Health Initiative.
- Jeriček Klanšček, Helena, Lucija Furman, Maja Roškar, Andreja Drev, Vesna Pucelj, Helena Koprivnikar, Tina Zupanič in Aleš Korošec, ur. 2023 *Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje.
- Kučan Lah, Tisa 2021 'Družbene posledice epidemije koronavirusne bolezni med mladimi v Pomurju.' Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Mandič, Srna 2010 'The changing role of housing assets in post-socialist countries.' *Journal of housing and the built environment* 25(2): 213–226.
- Mandič, Srna 2020 'Epidemija in ljubljanski bloki, da o sosedih ne govorimo.' Spletni vir: <<https://www.delo.si/sobotna-priloga/epidemija-in-ljubljanski-bloki-da-o-sosedih-ne-govorimo/>>, 10. 4. 2022.
- Mandič, Srna in Andreja Cirman 2012 'Housing conditions and their structural determinants: comparisons within the enlarged EU.' *Urban studies* 49(4): 777–793.

- Ministrstvo za zdravje 2022 'Alkoholna problematika v luči epidemije. 2021.' Spletni vir: <<https://www.gov.si/novice/2021-11-17-alkoholna-problematika-v-luci-epidemije/>>, 20. 3. 2022.
- Napier, David 2020 'Rethinking vulnerability through Covid-19.' *Anthropology Today* 36(3): 1–2.
- Perger, Nina, Blanka Tivadar in Tanja Kamin 2021 'Čas ne teče za vse enako: ženske, ki živijo same, njihovo doživljanje epidemije covid-19 in spoprijemanje z njo.' *Družboslovne razprave* 37 (96/97): 51–77.
- Podmenik, Darka in Blaž Bajec 2023 'Družina v času pandemske krize.' V: *Analiza učinkovitosti obvladovanja epidemije v Sloveniji: mednarodno-primerjalni in interdisciplinarni pristop*. Ljubljana: Inštitut za razvojne in strateške analize.
- Pogorelčnik, Tina 2020 'Delo doma: prednosti in slabosti za posameznika in organizacijo.' Spletni vir: <<https://psihologijadela.com/2020/04/01/dobro-in-slabo-dela-doma/>>, 15. 2. 2022.
- Ravens-Sieberer, Ulrike, Anne Kaman, Michael Erhart, Janine Devine, Robert Schlack in Christiane Otto 2022 'Impact of the COVID-19 pandemic on quality of life and mental health in children and adolescents in Germany 2021.' *European Child & Adolescent Psychiatry* (6): 879–889.
- Renar, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek 2006 *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales, Knjižnica Annales Majora.
- Roesch, Elisabeth, Avni Amin, Jhumka Gupta in Claudia García-Moreno 2020 'Violence against women during covid-19 pandemic restrictions.' *BMJ* 2020: 369.
- Schwarzmann, Sara 2020 'Nasilje do otrok, žensk in starejših ljudi v času pandemije COVID-19.' *Kakovostna starost* 23(4): 74–76.
- Sominsky, Luba, David W. Walker in Sarah J. Spencer 2020 'One size does not fit all – Patterns of vulnerability and resilience in the COVID-19 pandemic and why heterogeneity of disease matters.' *Brain, Behavior, and Immunity* 87: 1–3.
- Škrila Čuš, Darja 2005 'Alkohol, agresija in nasilje.' *Zdravniški vestnik* 74(9): 535–536.
- Tavolieri de Oliveira, Stela, Ewerton Alexandre Galdeano, Evelynne Maria Gomes Galvão da Trindade, Rafael Saad Fernandez, Rogerio Leone Buchaim, Daniela Vieira Buchaim, Marcelo Rodrigues da Cunha in Saulo Duarte Passos 2021 'Epidemiological Study of Violence against Children and Its Increase during the COVID-19 Pandemic.' *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18(19): 10061.
- Vlada Republike Slovenije 2020 'V Sloveniji bo razglašena epidemija, vrtci in šole se začasno zaprejo.' Spletni vir: <<https://www.gov.si/novice/2020-03-12-v-sloveniji-bo-razglasena-epidemija-vrtci-in-sole-se-zacasno-zaprejo/>>, 9. 4. 2022.